

הסיור הפעם – 3.4.2009 - היה בדגש פריחה ובדגש אבי שמידע. היוזמת והמובילה נגה ראובן. הפעם הכל חייך אלינו: המיקום, הפרחים, מזג האוויר (הצלמים עבדו קשה). את החגיגה השלימו מאה רגליים. כן, היינו רבים: נהדר לראות "שיש ביקוש" שיש יחד ואוירה טובה בהתאמה ליום אביבי, וזאת למרות ש"ההמוניות" פוגעת באיכות ובאינטימיות של ההדרכה.

נכחו: אבי שמידע + מימי ויוסי, משפחת שורץ 4X, משפחת גצוב 5X, קלמן, אמנון ריינהולד, ארנון שפר ובנו, בני שפיר, ברוך, גד, גדעון ורעי, דורון, דן, דוד מלכה, דני רובינזון ואשתו, זהר, זמירה, אבנר, יעקב, יראון, מיכאל, מישאל + תום ודנה + אילת גורן ונעה, מיכה, נגה, ניר, עופר אבל, פרדי, צביקה מינה, יעקב מוריה מעברון, רועי, רותם, רינה + רינה, רזיה. ומי שנשכח איתו הסליחה.

יצאנו לדרך ליד משטרת מתת. הקפנו את המתחם ממערב וירדנו צפונה בדרך רכב. אחרי כמה מאות מטרים עזבנו את דרך הרכב ומשכנו שמאלה למטה במקביל לגדר עד לשביל מקומי שהוביל אותנו לעץ קטלב יפה וספסל בצילו. כאן עזבנו את השביל והלכנו עד הדרך היורדת בנחל מתת. עם הדרך הזו התחברנו לכביש בירנית – אלקוש, ומשם עשינו דרך מעגלית לעין אלקוש שליד תל ראש ובחזרה.

החלק העליון של השמורה מאופיין בקרקע חווארית עם בתה עשירה במינים ממשפחת הסחלבים, בעונה זו. החלק התחתון של הנחל, מאופיין במסלע קשה וחורש מפותח מאד ועשיר במינים (כליל החורש שנמצא כאן בכמות מסחרית עוד לא פרח, זה יקרה בהמשך החודש, כדאי לבוא לבקר את הפריחה הסגולה שלו). אזור תל ראש מאופיין בקרקע קירטונית, שוב בתה עם מינים אחרים וגם היא עשירה בבני משפחת הסחלבים.

בלי ספק הסחלביים גנבו הפעם את ההצגה בהרכב מנצח: דבורניות (קטיפה, נאה, צהובה, דינסמור וגם הכלאה נדירה של דינסמור עם נאה), סחלבים (איטלקי או "איש עם פיש", שלושת השיניים, השקיף, פרפרני בסוף פריחה, הגליל, אנטולי), סחלבן, שפתן, ושנק בהופעה כפולה: סגול כהרגלו ולבן יוצא דופן.

"מסמר הערב" - אבי שמידע – ניצח על תזמורת הפריחה ביד מיומנת: מיני פרחים, מיומנויות האבקה, חרקים מאביקים, תיאוריות אקולוגיות שונות וגם שיטות ורעיונות שחלקם פרי צפייה בפרחים וחלקם פרי מחקרים.

להלן פירוט של כמה מהתיאוריות הרבות שהעלה אבי שמידע:

חד שנתיים אינם צומחים בתוך החורש: חד שנתיים הם מאוד אופייניים לאיזור הים-תיכוני, ערבותי ומדברי. בישראל הם מהווים כ- 60% מהמינים (כ- 2600 מינים בישראל, מספר גבוה יחסית). באקלים שלנו יש יתרון להשלים את מחזור החיים מהר, בתקופה הגשמים הקצרה. עם זאת, לשם כך זקוקים החד שנתיים לכמות רבה של משאבים: מים, אור ומינרלים. בכל בית גידול שחסר אחד, או יותר ממשאבים אלו לא יגדלו חד שנתיים. לכן הם נעדרים במעבה החורש,

היכן שיש פחות מדי אור עבורם, במליחות, היכן שיש קושי לקלוט את המינרלים ועל חוואר, שגם עליו יש קושי לקלוט את החנקן המחוזר.

תוספת של גדי: בתנאי מדבר המגבלה העיקרית היא מים. ודווקא שם התפתחו מספר גדול של "חד שנתיים", שמחזור חייהם קצר במיוחד, והם מסוגלים להשלימו לאחר גשם בודד.

פירות הקטלב: מופצים ע"י ציפורים, ובהתאם לכך בהבשלה הם אדומים, מתוקים אך חסרי ריח, ונשארים על העץ כך שיהיו נגישים לציפורים. לשם השוואה: פירות האגס הסורי מופצים ע"י חזירי בר, ובהתאמה לכך הם חסרי צבע אך בעלי ריח בולט ונושרים לארץ מיד עם ההבשלה.

התקלפות קליפת הקטלב: נדירה באיזורנו. מופיעה בעיקר בבתי גידול עם לחות גבוהה מתמדת, שמעודדת התפתחות של חזזיות, טחבים וטפילים על הקליפה. החלפת הקליפה מאפשרת היפטרות מהאוקלוסיה שמתפתחת עליה.

(גדי:) החלפת קליפה מופיעה גם בבתי גידול יבשים (איקליפטוסים למשל), ומצד שני, גם אצלנו, ובייחוד בגליל המערבי והעליון מתפתחות אוכלוסיות צפופות של חזזיות וטחבים על קליפות בלתי מתחלפות של עוזרר, אשחר ואלון. מדובר כאן על שתי אסטרטגיות חלופיות, שלכל אחת יתרונות וחסרונות: החלפת קליפה מאפשרת היפטרות מאוכלוסיות שגדלות עליה, אבל חושפת את השכבה הרגישה של השיפה והקמביום של העץ למפגעים, כמו גירוד ע"י חזירים ודובים. המחיר שהקטלב משלם בולט לעין: צמיחתו מעוותת ומלאת צלקות. שימור של קליפה עבה ורב-שנתית מגן יפה על השכבות הפעילות והרגישות שלה, אבל מאפשר התפתחות של אוכלוסיה צפופה (ומפריעה) של חזזיות וטחבים.

צבע קליפת הקטלב: אין הסבר לצבע האדום הבולט, של קליפת הקטלב, ושל עוד כמה עשרות מיני עצים הקרובים לו (משפחת האברשיים) בהרי הרוקיס בקליפורניה ובסירה מדרה הצפוניים במכסיקו.

רמאות של פרחים ומשפחת הסחלבים: בטבע יש מעט מאוד רמאות של פרחים. בדרך כלל, ככל שהפרסומת של הפרח בולטת יותר, יש לו יותר גמול (לרוב צוף ו/או אבקה, אך גם מקום לינה או אתר התרבות). יוצאי דופן הם הסחלבים, שאצלם הרמאות נפוצה, הן רמאות של מזון (אצלנו הסוג סחלב) והן רמאות מינית (אצלנו הסוג דבורנית).

הסיבה שהסחלבים יכולים לרמות היא שכל גרגרי האבקה שלהם מועברים כיחידה אחת ("אבקית", מצויה רק בסחלבים), וכאשר הם מגיעים ליעדם בצלקת הם מפרים מספר עצום של ביציות, שמהן מתפתחים מספר עצום של זרעי אבקה. סחלב רמאי יפרח בדרך כלל בפרחים בודדים ובצמחים מפוזרים (דבורניות). עם זאת, סחלב איטלקי אינו תואם הכללה זו: התפרחת שלו נושאת עשרות פרחים, הנפתחים כולם ביחד, וראינו קבוצות צפופות של כמה פרחים ממין זה.

(גדי:) "אבקית" מצויה גם בכל משפחת האסקלפיים הענפה (אצלנו: תפוח סדום, דמיה לבידה, חנק מחודד ועוד). רמאות של פרחים קיימת גם מחוץ למשפחת הסחלבים, למשל בפרחי נקבה של כמה דלועיים.

סחלבים וקרטון: השפע של הסחלבים על הקירטון (והחומר) נובע מכוסר התחרות הנמוך שלהם, בייחוד בשלב הנביטה של הזרע הזעיר. על הקירטון יש פחות תחרות מאשר על הטרסה רוסה.

תוספת של גדי: צמיחת הסחלבים על הקירטון מתאפשרת עקב קשר מיקוריטי של שרשיהם עם פטריות ספציפיות, אשר מסוגלות לקלוט את החנקן בצורתו המחוזרת בקירטון האטום (אמוניה). זו הסיבה של הופעתם על הקירטון והחומר, כמו גם להופעת הקטלב ומינים רבים אחרים על מסלע זה. בעיית התחרות בבתי גידול נוחים וצפופים בוודאי נכונה, כפי שהיא קיימת גם לגבי אירוסים ועוד גיאופיטים רבים. עם זאת, יש מיני סחלבים שמשגשגים בחורש על גיר קשה ודלומיט, כמו סחלבן החורש ושנק החורש, או בבתה של טרסה רוסה, כמו סחלב פרפרני.

הפתעה קטנה הייתה במפגש עם "גרניון הלבנון" – צמח נדיר – שנראה בחלקו התחתון של נחל מתת שכיח למדי. פרח שמזכיר את מקור החסידה הגדול, רק גדול ממנו. גם נציגים של החי היו בדרך: סלמנדרות בעין אלקוש. 4 צבים במהלך הירידה בשמורה וגם נחושיות נחשוניות ליד המעין.

תל ראש הינו התל / עיר הגדול ביותר בתוך הגליל ההררי במרחב שבין תל כברי לתל חצור. התל היה מיושב לאורך תקופות רבות החל מהברונזה המוקדמת. היו ניסיונות לזהות את המקום כ"בית ענת" (רות עמירן) או " בית שמש", ללא ביסוס מספיק חזק. הישוב התבסס על מי עין אלקוש.

תודה גדולה לנגה על האירגון, ותודה לאבי שמידע שבא ברצון והעניק לנו מידיעותיו הרבות.